

ПОРОДИЦА КАО ФАКТОР ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ МАЛОЛЕТНИЦА

УВОД

Породица као једна од примарних друштвених група у којој се одвија процес васпитања и социјализације, представља психосоцијални миље који прелама друштвене вредности, али и ствара сопствене вредносне системе. Истовремено, породица је "неминовна средина" коју појединац не бира већ је рођењем затиче као такву. Породичне функције се односе на биолошку и културну репродукцију, што подразумева комплетан процес васпитања детета до зреле личности, развијање смисла за друштвену комуникацију и емоционалних способности неопходних за људску акцију.¹ Породица је "основа узраста и искуства, испуњења или неуспеха, основа болести и здравља",² она као "поприште живота", "прва педагошка арена"³ има одлучујући и прворазредни значај у васпитању и формирању човека.

Дете у породици гради свој морални лик, упознаје се са основним друштвеним вредностима и идеалима, стиче љубав и представу о самом себи и другима. Међу члановима породице постоје узајамна интеракција и зависност. Путем интеракције у породици одвија се процес социјализације детета и формирање ставова и узора за понашање. Уколико се овај процес одвија у складу и емоционалној равнотежи, у породици преовлађује општа атмосфера љубави и оданости и таква породица пружа позитивно васпитање својим члановима, формира код њих позитивне ставове и вредности, дајући на тај начин значајан допринос преношењу искуства и културе једног друштва, његових правила, навика и морала. Према томе, породица са својим функцијама има првенствено позитивну улогу у формирању личности младих чланова породице.

У савременом друштву, међутим, има све више породица које нису потпуне (дефицијентне породице) или у којима се односи не одвијају хармонично и усклађено, већ су поремећени. Такве су породице биле проучаване у ранијој и новијој криминолошкој литератури у вези са криминалитетом малолетника. Дефицијентној и деградираној породици поједини криминолози придавали су одлучујући значај за настанак криминалитета, запостављајући дејство осталих чинилаца који произлазе из других друштвених група, процеса и односа, па и друштва у целини. Извесна

- 1 ВУКОВ-ГОЛДНЕР, Мила, Породица у кризи, Медицинска књига, Београд-Загреб, 1988, с.34.
- 2 ЕКЕРМАН, В. Натан, Психодинамика породичног живота, дијагноза и лечење породичних односа, Библиотека "Психа", Графички завод Титоград, 1966, с.41.
- 3 МИЛУТИНОВИЋ, др Милан, Основни феноменолошки и етиолошки проблеми омладинске делинквенције, Етиологија малолетничког преступништва, Зборник чланака, Савез друштва дефектолога Југославије, 1971, с.69.

истраживања су заista потврдила значајан криминогени утицај породице, али су истовремено показала да породицу не треба изоловано посматрати као једини и пресудни криминогени фактор, већ у склопу друштвених услова њеног настанка и развоја. Сем тога, при анализи криминогеног утицаја породице треба имати у виду да на породични живот, атмосферу, интерперсоналне односе, утиче низ спољних и унутрашњих околности (материјално стање, занимање, запосленост чланова породице, стамбене прилике, образовни ниво, али и лична својства чланова породице), које могу да допринесу њеној дефицијентности или деградираности.

Досадашња истраживања су, углавном, обухватала целокупну популацију малолетних делинквената без обзира на пол. Насупрот оваквом приступу, наше истраживање усмерено је ка испитивању утицаја породице само на малолетне преступнице. Намерно одабрани узорак чине 572 малолетнице према којима је, због извршених кривичних дела, вођен кривични поступак пред општинским и окружним судовима на територији Србије, изузев покрајина, у периоду 1981-1985 (Узорак I). Поред тога, узорак чине и 56 малолетних преступница које су због изречене мере упућивања у васпитно-поправни дом налазиле у ВПД Крушевац у истом периоду (Узорак II) и 11 малолетница које су се у време истраживања (новембар 1990) налазиле у ВПД Крушевац (Узорак III). Јединицу истраживања у овако одређеном основном статистичком скупу представља свака малолетница која је у једној години извршила кривично дело. Уколико је једна малолетница у одређеној години извршила више кривичних дела, представља једну статистичку јединицу, а ако је извршила кривично дело и у другој или у више година, за сваку годину представља посебну јединицу истраживања. Имајући у виду циљ и обим овога рада, утицај породице на криминалитет малолетница посматран је на основу истраживања: структуре породице (потпуност породице и број деце у породици); породичних односа (однос између родитеља и однос између родитеља и деце); васпитања у породици и посебно физичког кажњавања малолетница; и социјалнопатолошких појава у породици.

1. СТРУКТУРАЛНА ЦЕЛОВИТОСТ ПОРОДИЦЕ

Непотпуна или дефицијентна породица (породица у којој недостаје један родитељ, оба родитеља или дете) анализирана је у многим криминолошким радовима као потенцијална опасност за појаву криминалитета. На основу тих истраживања дошло се до закључка да је веома висок удео малолетних делинквената из непотпуних породица. Међутим, има аутора који наглашавају да појам непотпуне породице није сасвим разјашњен и тачно одређен, да се под овим појмом подразумевају различите ситуације и да се не води рачуна о породичним односима који су претходили настанку дефицијентне породице. Сем тога, указивано је да непотпуна породица услед смрти једног родитеља може да има много бољу породичну атмосферу него непотпуна породица услед развода, односно да у непотпуној породици услед развода породична атмосфера буде боља од оне која је била у потпуној породици када су сукоби разорно деловали. Због тога треба прихватити схватање да непотпуна породица, без сагледавања целокупне атмосфере и односа у породици, није одлучујући фактор малолетничке делинквенције,

јер међу делинквентима и неделинквентима приличан је број оних који су потекли из недефицијентних, потпуних породица.

Приликом изучавања непотпуне породице као криминогеног фактора указивано је често на ванбрачно рођење детета као на значајну околност за поремећај односа у непотпуној породици. Ово стога што ванбрачно дете ако су родитељи непознати или ако не желе да контактирају са дететом, осећа недостатак родитељске љубави и пажње, а патријархална схватања околности могу га довести у конфликт са другима и самим собом. Највећи проблеми настају када дете сазна за своје ванбрачно рођење, па често постаје оптерећено "грехом" мајке. Уколико је ванбрачно дете које су родитељи напустили било усвојено, одређене последице на његово понашање уопште, па и криминално понашање, има сазнање да усвојиоци нису прави родитељи.

Истраживањем преступништва малолетника у индустријским насељима (у периоду 1958-1962)⁴ утврђено је: да девојке знатно ређе потичу из породица у којима је очувана брачна заједница правих родитеља, а знатно чешће потичу из породица у којима су родитељи растављени, да их много снажније погађа смрт родитеља и да је већи проценат ванбрачно рођених девојака. Само једна четвртина женске омладине живела је у време извршења престапа са оба родитеља, насупротив више него половини мушке омладине. Резултати истраживања још показују да је многоструко више девојака (13,3%) живело осамостаљено него младићи (2,9%).

Према резултатима нашег истраживања, у узорку, у непотпуној (дефицијентној) породици живи 171 малолетница или 29,90%. Знатно је већи број малолетница које живе у потпуној породици (70,10%) и то са оба родитеља - њих 288 или 50,35%. Од 401 потпуне породице највећи број родитеља малолетница је у брачној заједници (295) а знатно мање у ванбрачној (16). Породице су најчешће непотпуне због развода брака или смрти једног од родитеља. Од 171 малолетнице из непотпуних породица њих 80 живи са мајком. Интересантно је да се један број малолетница (11) одвојио од родитеља и живе саме, а приличан број (27), с обзиром на узраст, засновао је ванбрачну заједницу (Види табеле бр.1 и 2).

Сасвим је друкчија ситуација у преостала два узорка, који обухватају малолетнице према којима је изречена заводска мера упућивања у васпитно-поправни дом, где малолетне преступнице најчешће живе у непотпуној породици (55,36% малолетница у Узорку II, а у Узорку III још и више: 63,64%). По правилу је развод брака узрок непотпуности породица. Од укупно 31 непотпуне породице код 16 је узрок развода брака у Узорку I I, а у Узорку III код 4 од укупно 7 непотпуних породица. И у ова два узорка највише малолетница живи код оба родитеља (37,50% односно 27,27%), али је проценат знатно мањи него у првом узорку. То се може објаснити чињеницом да је у ова два узорка знатно више непотпуних породица него потпуних, док је у првом узорку овај однос у обрнутој сразмери.

4 ТОДОРОВИЋ, др Александар и др., Преступништво малолетника у индустријским насељима, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1966.

Малолетница	Узорак I		Узорак II		Узорак III		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Оба родитеља	288	50,35	21	37,50	3	27,27	312	48,83
Оца	21	3,67	6	10,71	1	9,09	28	4,38
Мајке	80	13,99	16	28,57	4	36,36	100	15,65
ОЧуха и мајке	20	3,50	*	*	1	9,09	21	3,29
Оца и маћехе	16	2,80	5	8,93	*	*	21	3,29
Усвојилаца 4	0,70	4	7,14	*	*	8	1,25	
Родбине	27	4,72	2	3,57	*	*	29	4,54
У дому	11	1,92	*	*	*	*	11	1,72
Сама	11	1,92	2	3,57	1	9,09	14	2,19
У ванбрач.зајед.	27	4,72	*	*	1	9,09	28	4,38
Без података	67	11,71	*	*	*	*	67	10,49
Укупно	572	100,00	56	100,00	11	100,00	639	100,00

Структурална целовитост породице

Табела 2

Структур. целовитост породице	Узорак I		Узорак II		Узорак III		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Потпуна породица живе у браку	295	51,57	21	37,50	3	27,27	319	49,92
У ванбрач.заједници	16	3,99	1	1,79	1	9,09	18	2,82
Фактични прекид	14	3,49	2	3,57	0	0,00	16	2,50
Без података	76	18,95	1	1,79	0	0,00	77	12,05
Укупно	401	70,10	25	44,64	4	36,36	430	67,29
Непотпуна породица								
Развод брака	96	16,78	16	28,57	4	36,36	116	18,15
Смрт оца	38	6,64	6	10,71	1	9,09	45	7,04
Смрт мајке	16	2,80	3	5,36	0	0,00	19	2,97
Смрт оба родитеља	0	0,00	1	1,79	0	0,00	1	0,16
Непознат отац	6	1,05	2	3,57	2	18,18	10	1,56
Ванбрачно рођење (позната оба родитеља)	12	2,10	3	5,36	0	0,00	15	2,35
Без података	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	3	0,52	0	0,00	0	0,00	3	0,47
Укупно	171	29,90	31	55,36	7	63,64	209	32,71
Свега	572		56		11		639	

С обзиром на изнету констатацију да већи број малолетних преступница живи у потпуним породицама, ако се посматра Узорак I или целокупни статистички скуп кога чине сва три узорка, може се закључити да и у потпуним породицама може доћи до таквих поремећаја који делују као криминогени фактор. Ипак, непотпуне породице, којих је знатно више код малолетница којима је изречена мера упућивања у васпитно-поправни дом, имале су значајан утицај на настанак неприлагођеног и криминалног понашања малолетница. Недостатак родитеља деловао је на малолетне пре-

ступнице у правцу емоционалне несигурности и нестабилности, те онемогућавао позитивну идентификацију са родитељима. Осећање усамљености и одбачености запажено је код малолетних преступница које су вршиле имовинске деликте да би, поред осталог, компензирале недостатак у породици или да би привукле пажњу родитеља који је напустио брачну заједницу. Често малолетнице маштају о родитељу који није с њима или га уопште не познају. Најтежа ситуација је у оним дефицијентним породицама у којима ни други родитељ не остварује своју васпитну улогу, јер је у немогућности да то чини (налази се у иностранству, у другом граду, на издржавању казне и сл.) или није успео да оствари одговарајући емоционални контакт са малолетником. На један број малолетница неповољно је деловала смрт једног родитеља изазивајући осећање беспомоћности и настојање да се губитак компензира агресивним понашањем.

Малолетна Ц.С. извршила је више кривичних дела крађе. Од осме године скита а од десете почиње са вршењем кривичних дела. Као млађа малолетница бавила се проституцијом. Без школе је и неписмена. Мења место боравка и дружи се са лицима асоцијалног понашања (крадљивци, проститутке*. Потиче из ванбрачне везе родитеља, који су се разишли када је њој било годину дана. Мајка је засновала нову ванбрачну заједницу са знатно млађим мушкарцем, психички ретардираним. Из ванбрачне заједнице има троје деце. О малолетници не води бригу ни отац ни мајка. Отац је алкохоличар и осуђиван због крађе. Малолетница је, у раном детињству а и касније, била препуштена улици. Родитељи су емоционално хладни према њој. Отац не жели да брине о њој, јер је, како изјављује, "неваљало дете са којим не може да изађе на крај". Малолетница врши кривична дела због стицања материјалне користи, а лоши породични односи и слабо материјално стање породице у великој мери су допринели да се асоцијално понаша. Била је у васпитно-поправном дому две године и шест месеци и за то време нико је није посетио нити се за њу интересовао.

Анализа појединих случајева криминалног понашања малолетница из овог узорка показује да је дефицијентна породица значајно утицала на девијантно понашање малолетница. Једну малолетницу (вршила је кривична дела крађе, тешке крађе, преваре) мајка је напустила кад јој је било осам месеци. Живела је једно време код оца и маћехе а затим код бабе по оцу. Отац је био алкохоличар и долазило је до честих свађа између њега и његове мајке. Малолетница је почела да скита, да налази друштво слично себи и да врши кривична дела. Недостатак једног родитеља и недовољна брига другог утицали су да малолетница почне са вршењем кривичних дела. Друга малолетница (вршила кривична дела крађе и тешке крађе у самопослугама) ванбрачно је рођена, не познаје родитеље, одрасла је код усвојилаца. Сазнање да није њихово дете (од тада "жарко жели да упозна мајку и види да ли личи на њу") и рођење њиховог детета утиче на престанак ауторитета усвојилаца, неприхватање њихових савета и контроле. Малолетница почиње да бежи од куће, да скита, да се дружи са лицима која врше кривична дела и да сама врши кривична дела.

Међутим, у истраживаном узорку има случајева да малолетница потиче из потпуне породице, са добрим породичним односима и складном

породичном атмосфером:

Малолетна З.В. је у саучесништву са малолетним лицима, својим друговима на летовању, извршила кривично дело тешке крађе. Потиче из потпуне породице у којој је рођено још једно дете. Односи у породици су сређени, како између родитеља, тако и са децом. Родитељи су доследни у васпитању, остварују на децу позитиван утицај, у породици влада разумевање. Малолетница има интелигенцију изнад просека, одличан је ђак, самоуверена, са развијеним радним навикама и веома активна у школи. Извршено кривично дело било је ситуационог карактера, јер малолетница не успева да координира своје понашање и контролише нагонске импулсе. Кривични поступак је обустављен због нецелисходности, будући да је малолетница до окончања кривичног поступка постала пунолетна.

Број деце у породици, у неким криминолошким радовима, доводи се у везу са криминалитетом малолетника. Истиче се да већи број деце у породици утиче на материјално економско стање породице, па су мање могућности да се деци обезбеде неопходни услови за живот и развој. Сем тога, једно дете у породици изложено је опасности од погрешног и неправилног васпитања, те стварања егоистичког карактера личности. При анализи утицаја броја деце у породици на криминалитет малолетника треба имати у виду и погодности које доноси већи број деце у породици (већа могућност васпитног деловања и обезбеђења материјалних средстава).

Број деце у породицама из Узорка различит је. Највише је породица са двоје и троје деце, али има и веома бројних породица, на пример са једанаест чланова (Види табелу 3).

Број деце у породици

Табела 3

Број деце у породици	Узорак I		Узорак II		Узорак III		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Једно дете	56	9,79	7	12,50	3	27,27	66	10,33
Два детета	213	37,24	19	33,93	1	9,09	233	36,46
Од 3 до 5	145	25,35	20	35,71	6	54,55	171	26,76
Преко 5	42	7,34	7	12,50	1	9,09	50	7,82
Без података	116	20,28	3	5,36	0	0,00	119	18,62
Укупно	572		56		11		639	

У породицама малолетних преступница којима је изречена мера упућивања у васпитно-поправни дом преовлађују породице са већим бројем деце. Највише је оних породица које имају од троје до петоро деце (35,71% у Узорку I, односно 54,55% у Узорку III). Материјалне прилике и услови становања породица са већим бројем деце (шесторо, седморо) су веома лоши, а васпитни утицај на децу не остварује се на одговарајући начин.

2. ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ

Породични односи се сматрају значајнијим фактором делинквенције малолетника него дефицијентна породица. Породична атмосфера се сагледава кроз односе између родитеља малолетника, односе родитеља и малолетника, односе између деце у породици ако их има више, здравствено стање родитеља, васпитни утицај родитеља на децу, те постојање социјално-патолошких појава у породици.

Лоши међусобни односи родитеља и лош однос родитеља према деци остварују најтеже последице на понашање малолетника. "Карактеристичан начин на који родитељи показују своју узајамну љубав и љубав према својој деци је најзначајнији за одређивање емоционалне атмосфере породице. Конфликт изазива непријатељску напетост, а ако се не ублажи, може угрозити породичну организацију. Ако се родитељи међусобно воле, дете воли оба родитеља; ако се родитељи мрзе, дете је принуђено да стане на страну једног. Ово рађа страх, јер дете мора бити спремно да изгуби љубав оног родитеља кога одбацује у корист другог... Породични односи могу повећати или умањити анксиозност; они обликују психичку позадину на којој се стварају конфликти и доприносе успеху или неуспеху у решавању ових конфликта. Стање у породици такође утиче на избор одбране од анксиозности".⁵

Односи између родитеља посебно су изучавани у теоријским радовима и предмет су многих научно-истраживачких пројеката. На велики значај породичних прилика указао је брачни пар Glueck, још 1950 године, у оквиру својих истраживања малолетничке делинквенције кроз прогностичке таблице. Утврдили су да се малолетни делинквенти статистички значајно разликују од контролне групе неделинквената по поремећености односа унутар породице, због чега се на основу поремећених породичних односа може прогнозирати делинквентно понашање.⁶ Сем тога, Glueckovi су уз помоћ сложене мултикаузалне и мултифакторске анализе података прикупљених истраживањем, дошли до закључка да породични фактор има најјачи утицај на криминално понашање, јер се односи на најинтимније везе детета у развоју и на емоционалну повезаност са родитељима и осталим члановима породице. Добре односе међу родитељима установили су код 36,8% делинквената и 65,3% неделинквената, а изразиту кохезију код 61,8% неделинквената и само код 16% делинквената.

Међу малолетним преступницима у Београду 1965 године (Тодоровић и др.)⁸ највише је било оних који су одрасли у поремећеним породичним односима. Само у 27% породица ове групе испитаника односи између родитеља били су коректни, а у свим осталим случајевима има озбиљних сукоба.

Из података о односима између родитеља малолетника којима је у Загребу, 1972 године изречена нека кривична санкција (В.Полдругач, Узелац, 1978)⁹ може се закључити да 53,9% малолетних делинквената живи у поро-

5 ЕКЕРМАН, Натан, Психодинамика породичног живота, с.46-49.

6 GLUECK, Sh. GLUECK E, Unraveling Juvenile Delinquency, New York, 1950, s. 80-116

7 GLUECK, Sh. GLUECK E, Family Environment and Delinquency, London, 1962, s. 107, 108.

8 ТОДОРОВИЋ др Јанко и др., Преступништво малолетника у индустријским насељима, Институт за криминалистичка и криминолошка истраживања, Београд, 1966.

9 ПОЛДРУГАЧ В. - УЗЕЛАЦ С, Неке социо-економске карактеристике породице малолетних делинквената, Републичка самоуправни интересна заједница за социјалну заштиту СРХ, Загреб, 1980.

лицама са задовољавајућим међусобним односима, а 33,9% у породицама са лошим односима.

Међу 1.575 деце и малолетника који су у периоду од три године пријављени у Загребу због извршеног кривичног дела (Бујановић, Мејовшек, Узелац, 1984) са поремећеним односима у породици било је 45,4% испитаника, 44,3% са свађама у породици, а код 13,4% малолетника утврђено је да се родитељи међусобно физички обрачунавају.¹⁰

Свађе и туче међу родитељима не само да разбијају хармонију породичног живота већ деградирају њихов ауторитет према деци. Слично је и са међусобном нетрпељивошћу, непоштовањем и сличним појавама. Резултати истраживања утицаја поремећених породичних односа на делинквенцију малолетника потврђују ове теоријске поставке и закључак да малолетни преступници потичу у највећем броју из породица у којима су поступци родитеља у супротности са положајем који млади имају у ширем друштву, његовим институцијама и организацијама.¹¹

Истраживањем преступништва у индустријским насељима у периоду 1958-1962 (Тодоровић и др, 1966)¹² утврђено је да се 68,1% свих испитаника регрутује из породица у којима су односи између родитеља неповољни за васпитање и развој њихове деце. Сем тога констатовано је да постоји значајна разлика у породичној ситуацији између мушке и женске омладине у интервјуисаној групи. Подаци показују да су девојке више биле погођене разним породичним недаћама и да је притисак неповољних породичних прилика морао бити приближно два пута снажнији да девојке испоље преступничко понашање.

Изучавањем делинквенције малолетница дошло се до закључка да делинквентне девојке чешће потичу из веома поремећених и конфликтом обузетих домова.¹³ Упоређивањем одговарајућих група делинквентата и неделинквентата дечака и девојчица утврђено је да се делинквентне девојке највише јављају из разбијених домова или домова обузетих свађама и притиском. У студији о узроцима делинквенције девојака у енглеским школама констатовано је да су делинквентне девојке које су вршиле крађе или се бавиле проституцијом потицале из поремећених домова, да су крађе вршиле оне које су биле одвојене или одбачене од родитеља, а проституцију оне у чијим је породицама између оца и мајке постојала брачна нестабилност.¹⁴ До сличних закључака дошло се истраживањем утицаја разорене породице на преступништво деце, при чему је утврђено да је сразмера девојчица преступница већа од сразмере дечака преступника.¹⁵

Резултати нашег истраживања показују да нешто већи број малолетних преступница живи у породицама у којима су поремећени породични односи. Од укупно 572 малолетне преступнице, у Узорку I, њих 224 живе у

10 СИНГЕР, др Младен и др., Делинквенција младих, Загреб, 1989, с.165-166.

11 ЈАШОВИЋ, др Жарко, Криминологија малолетничке делинквенције, "Научна књига", Београд, 1978, с.227.

12 ТОДОРОВИЋ, др Александар и др., Преступништво малолетника у Београду, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1970.

13 WEST, D. J., The young offenderm Copyright, 1967, Made and printed in Great Britain, s. 136-138.8.

14 O' KELLY, Elisabeth, Delinquent girls and their parents, British Journal of Education Pshology, 1955, s. 28, 59-66.

15 SOUTHERLAND, E. Principles of Criminology, citiramo prema: Simović dr Verica, Kriminalitet žena, s. 136-138.8.

породицама са поремећеним породичним односима, 204 у породицама са добрим породичним односима, док за 144 малолетнице нема података у судским списима у каквој породици живе и какви су односи у породици (Види табелу бр.4).

У породицама малолетних преступница из Узорка II поремећени односи између родитеља постоје у великом броју случајева. Лоши породични односи, које карактеришу сталне свађе, физичка и психичка злостављања, престојали су у 50 породица, или у 89,28% случајева. Односи између родитеља били су сређени само у три породице. Слична је ситуација и у породицама малолетних преступница из Узорка III, које су се у време истраживања налазиле у васпитно-поправном дому, где је, такође, највише породица са поремећеним породичним односима између родитеља.

Односи су поремећени у већој мери у непотпуним породицама него у потпуним. У непотпуним породицама, најчешће због развода брака, када родитељи и даље остану заједно у истом стану, чести су сукоби и несугласице, што утиче на лошу породичну атмосферу и тиме посредно на криминалитет малолетница. У потпуној породици односи су поремећени због сталних свађа између родитеља, наношења телесних повреда, вређања и малтретирања, понижавања и сл. најчешће због прекомерне употребе алкохола.

Односи у породици

Табела 4

Односи између		Узорак I		Узорак II		Узорак III		Укупно	
		број	%	број	%	број	%	број	%
У потпун. пород.	сређени	182	56,00	2	8,00	1	25,00	185	52,26
	лоши	109	33,54	22	88,00	3	75,00	134	37,85
	без под.	34	10,46	1	4,00	0	0,00	35	9,89
Родитеља	Укупно	325		25		4		354	
У непот. пород.	сређени	22	12,87	1	3,23	1	20,00	24	11,59
	лоши	115	67,25	28	90,32	4	80,00	147	71,01
	без подат.	34	19,88	2	6,45	0	0,00	36	17,39
	Укупно		171		31		5		207
Родитеља и малолет.	сређени	115	20,10	0	0,00	2	18,18	117	18,31
	трпељивост	41	7,17	8	14,29	1	9,09	50	7,82
	лоши	235	41,08	45	80,36	7	63,64	287	44,91
	без подат.	181	31,64	3	5,36	1	9,09	185	28,95
	Укупно	572		56		11		639	
Нема података о породици		76		0		0		76	

Малолетница Р.С. у саучесништву са другом малолетницом извршила је кривично дело крађе из самопослуге. Била је већ евидентирана у центру за социјални рад као извршилац кривичних дела пре четрнаесте године. Потиче из породице у којој су односи између родитеља били сасвим поремећени. Честе су биле свађе и

физичка обрачунавања пред децом. Родитељи због свађа, вређања и физичког малтретирања нису заистересовани за децу. Малолетница према оцу и мајци има негативан став. Неповерљива је према људима и одбацује сваки ауторитет. Нема развијене радне навике, не воли да учи, слаб је ђак. Због сталних међусобних сукоба родитељи су често подносили тужбу за развод брака, што је највише погађало децу. У време када је малолетница вршила кривична дела мајка је имала знатно млађег "пријатеља", а отац се одселио у посебан стан и само повремено контактирао са децом. Код малолетнице је кривично дело било компензационе природе због несрећених односа у породици. Изречена је васпитна мера укор.

У истраживаном узорку, међутим, има и малолетних преступница које потичу из потпуних породица са добрим породичним односима и складном породичном атмосфером.

Односи између родитеља и деце, односно малолетних преступница, такође, утичу на породичну атмосферу. Ове односе смо посматрали као: срећене породичне односе, односе трпеливости и лоше односе.

Резултати истраживања на Узорку I показују да су у већини случајева, 235 или 41,08%, односи између родитеља и малолетнице били лоши (Табела 4). То значи да родитељи нису успели да успоставе однос поверења, сарадње и привржености са малолетницима, што је слабило њихов ауторитет и могућност позитивне идентификације. Због тога су многе малолетнице биле емоционално сиромашне према родитељима (осећање равнодушности, индиферентности према родитељима), нису прихватале њихове савете, сматрајући истовремено да су их родитељи одбацили и заоставили.

У анализи односа између родитеља и малолетних преступница посебно су значајни строгост и попустљивост родитеља, њихова контрола и дисциплина у породици. Већина малолетница из овог узорка сматра да су родитељи, поготово отац, претерано строги, док су мајке попустљиве. Контрола коришћења слободног времена малолетница и дружења са појединцима и групама ван породице у највећем броју случајева не остварује се на одговарајући начин. Претерана строгост значила је најчешће постављање одређених забрана (изласка после одређеног времена, дружења са одређеним лицима и сл.), а то је код малолетница изазивало супротан ефекат - супротстављање забранама путем бекства од куће иле са часова у школи. Насупрот овој претераној строгости било је и таквих породица у којима родитељи нису уопште имали никакву контролу над малолетницама. у тим случајевима долазило је врло рано до асоцијалних појава, пре свега проституције и скитње.

Односи између родитеља и малолетница су лоши у великом броју случајева и у преостала два узорка. Од укупног броја малолетница из Узорка I њих 45 или 80,36% из Узорка II (Табела 4). На основу поређења са подацима из претходног узорка, може се закључити да је знатно веће учешће поремећених односа са родитељима код малолетних преступница којима је изречена мера упућивања у васпитно-поправни дом. Поремећени односи између малолетница и њихових родитеља испољавали су се кроз нетрпеливост, свађе, отворено непријатељство и нетрпеливост, у једном случају чак кроз вербалну и физичку агресивност малолетнице према мајци. Било

је и случајева сексуалне злоупотребе малолетница од стране очева и очуха.

О односима између деце мало је података у личним листовима, али се о томе може закључити на основу целокупне породичне ситуације и изјава малолетница саопштеним у аутобиографијама или пред васпитачима. Тако, има случајева љубоморе малолетнице према браћи и сестрама, заједничког вршења кривичних дела, нетрпелјивости, претеране повезаности или равнодушности. Често је став родитеља према деци био одлучујући за формирање односа између деце. Квалитет односа доприносио је општој породичној атмосфери а тиме посредно и криминалитету малолетница.

3. ВАСПИТАЊЕ У ПОРОДИЦИ И ФИЗИЧКО КАЖЊАВАЊЕ МАЛОЛЕТНИЦА

Васпитање у породици као првој и примарној васпитној групи од великог је значаја за правилну социјализацију малолетника, за формирање ставова и вредности. Међутим, о васпитању малолетница у породици нема довољно података у истраживачком материјалу. При сагледавању социјалног статуса малолетница није посвећивана потребна пажња васпитању у породици, па се само посредним путем, кроз сагледавање целокупне породичне ситуације и односа родитеља према деци, може закључити како се одвијао процес васпитања. То се, пре свега, односи на Узорак I, где је од укупног броја (572) васпитање малолетница било лоше у 174 породице, а добро у 67 или 11,71% породица (Види табелу 5).

Васпитање и физичко кажњавање

Табела 5

Васпитање и физичко кажњавање	Узорак I		Узорак II		Узорак III		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Васпитање								
Добро	67	11,71	2	3,57	0	0,00	69	10,80
Лоше	174	30,42	53	94,64	9	81,82	236	36,93
Без подат.	331	57,87	1	1,79	2	18,18	334	52,27
Укупно	572		56		11		639	
Физички кажњаван од								
није кажњ.	2	0,35	22	39,29	7	63,64	31	4,85
Од оца (очуха, или усвојиоца)	*		*		*		*	
Од мајке (маћехе или усвојитељ.)	45	7,87	13	23,21	3	27,27	61	9,55
Оба родитеља	*		*		*		*	
Од родбине	13	2,27	3	5,36	0	0,00	16	2,50
Без подат.	0	0,00	6	10,71	0	0,00	6	0,94
	0,00	1	1,79	0	0,00	1	0,16	
Укупно	512	89,51	11	19,64	1	9,09	524	82,00
Укупно	572		56		11		639	

Лоше васпитање у породици запажено је и код малолетница из узорка I. Родитељи нису правилно васпитавали децу ни у потпуним ни у непотпуним породицама, нису били доследни у својим ставовима (мајка

попустљива - отац строг, или обратно), нису васпитно деловали својим позитивним примерима - што је слабило породичну дисциплину и ауторитет родитеља, а малолетнице нису имале позитивне моделе за идентификацију. Слаб васпитни утицај нарочито је постојао у односима између малолетница и њихових мајки.

Физичко кажњавање се сматра неприхватљивом методом у породичном васпитању. У литератури је распрострањено схватање да највећи број малолетника са криминалним и агресивним понашањем учи то понашање од родитеља који кроз телесно кажњавање испољавају своју агресивност и педагошку немоћ. Резултати истраживања преступништва малолетника у индустријским насељима то потврђују. У 43,10% свих случајева малолетних преступника родитељи користе телесну казну као средство "васпитања", од чега 10,5% припада групи "често ме тукао", а 32,6% "понекад ме тукао" (Тодоровић и др. 1966).¹⁶ Малолетници су били изложени физичком кажњавању пре извршења преступа.

Иако се може претпоставити да је физичко кажњавање деце распрострањено у породицама са лошим породичним односима између родитеља, а такође између родитеља и деце, у судским списима који су коришћени као извор података за криминалитет малолетница о томе има мало података. Само у 60 случајева постоје подаци о физичком кажњавању малолетница (Табела 5). Од тог броја највише малолетница је кажњавао отац (45 или 7,67%), затим мајка (13 или 2,97%). Међутим, иако је мање мајки које су физички кажњавале своје ћерке, начини тог кажњавања су били заиста болни и понижавајући - једна мајка је тукла малолетницу конопцем, везивала ланцима и претила да ће је ошишати до главе. Број очуха и маћеха који су физички кажњавали пасторке је врло мали у истраживаном узорку (у породицама за које постоје подаци у списима), али овај податак треба са резервом прихватити, јер примена физичке силе према деци и у овим случајевима остаје често добро чувана "породична тајна".

Нешто више података о физичком кажњавању постоји у преостала два узорка малолетних преступница према којима је примењена мера упућивања у васпитно-поправни дом, јер су као извор података коришћени лични листови и аутобиографије малолетница. Као што се из података презентираних у Табели 5 види, у узорку II од укупно 56 малолетница 22 малолетнице нису биле физички кажњаване а 23 јесу. У једном случају (потпуна породица, родитељи алкохоличари, отац осуђиван због извршеног кривичног дела) родитељи су тукли малолетницу свакодневно, везивали је ланцима тако да јој је указивана лекарска помоћ; у другом случају мајка је тукла ћерку, није јој давала да једе, избацивала је на улицу; у трећем, посебно драстичном случају отац је у стању пијанства кажњавао малолетницу батинама, шишао је "до главе", затварао врата и прозоре, спуштао ролетне, марамицом затварао уста малолетници и тукао, претећи "да ће да је слатко закоље" и "крви да јој се напије", једном је чак узео нож и претио "да ће да је закоље као кокошку".

Сви наведени случајеви физичког кажњавања малолетница значајно су допринели да малолетнице почну са бежањем од куће и са асоцијалним понашањем. У породицама у којима је доминирало агресивно понашање није било никаквог васпитног утицаја, а дисциплина је била још више

16 ТОДОРОВИЋ, др Александар и др., Преступништво малолетника у индустријским насељима, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1966.

ослабљена. Често физичко кажњавање је стварало у малолетницама отпор према родитељу који то чини, а осећање страха није довело до послушности и покоравања захтевима које ни сами родитељи нису испуњавали.

4. СОЦИЈАЛНО-ПАТОЛОШКЕ ПОЈАВЕ У ПОРОДИЦИ

Постојање социјално-патолошких појава чланова породице, посебно родитеља, од великог је значаја за јављање поремећаја у понашању малолетника. Различити појавни облици социјално-патолошких појава (алкохолизам, скитња, просјачење, проституција, самоубиства итд.) битно нарушавају међусобне односе у породици и негативно утичу на васпитање најмлађих чланова породице. Најмлађи чланови породице на основу имитације и идентификације опонашају старије ("снага личног примера" као незаменљив чинилац деловања на младе), а истовремено родитељи са девијацијама у понашању губе ауторитет и контролу над децом. Стога се оправдано у низу криминолошких истраживања констатује да постоји висока корелација између криминалног понашања родитеља, као најтежег облика социјалне патологије, као и других облика девијантног понашања са криминалитетом малолетника.

Резултати истраживања преступништва малолетника у индустријским насељима (Тодоровић и др. 1966)¹⁷ показали су да 21,4% испитаника потичу из породица у којима су одрасли чланови породице вршили кривична дела, а око 20% преступника било је изложено утицају негативног примера - алкохолизма од стране чланова породице. Малолетни преступници у Београду (Тодоровић и др. 1970)¹⁸ у 20% случајева потицали су из породица у којима су одрасли чланови породице због извршених кривичних дела издржавали казну затвора, док је таквих породица у контролној групи било свега 6%.

Алкохолизам, као породична болест зависности и један облик социјалне патологије највише разара породични живот, доводи до породичних конфликта, криза и поремећених породичних односа. Поремећаји у породици јављају се већ у првој фази алкохолизма, раније од професионалних и здравствених проблема. Брачни другови који употребљавају алкохол не сагледавају заједничке проблеме, постају непредвидљиви у свом понашању, а њихове породичне улоге су неадекватне, и конфузне. Због неуротичних сметњи које прате алкохолизам, алкохоличар агресивно реагује према најближим члановима породице из безначајних разлога или без неког повода. На свакодневне сукобе родитеља деца емотивно реагују, дубоко пате због родитељских несугласица, настоје да прикрију алкохолизам родитеља. Родитељ, који није алкохоличар, пружа више заштите детету, даје му улогу коју оно по својим годинама не заслужује. Дете се понекад само ставља у улогу савезника са једним од родитеља, јер му то обезбеђује сигурност и заштиту, али може да преузме и друге улоге у алкохоличарској породици.¹⁹

У алкохоличарским породицама деца могу да постану објекти

17 ТОДОРОВИЋ, др Александар и др., Преступништво малолетника у индустријским насељима, Институт за криминалистичка и криминолошка истраживања, Београд, 1966.

18 ТОДОРОВИЋ, др Александар и др., Преступништво малолетника у Београду, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1970, стр.118.

19 ВУКОВ - ГОЛДНЕР, Мила, Породица у кризи, Медицинска књига, Београд - Загреб, 1988, стр.161.

међусобног обрачунавања родитеља који настоје да неистинама придобију наклоност и љубав детета. Деца су изложена честом физичком и психичком малтретирању, па и сексуалној злоупотреби, услед чега могу да настану социопатске црте личности. У пубертетском добу, када деца показују појачану тежњу за психосоцијалним осамостаљивањем, развијањем друштвених контаката и проширивањем личних интересовања, отац-алкохоличар, као онај који их је годинама раније спутавао и угњетавао, постаје објект презира, мржње и агресивности. Од 107 испитаника који имају тешко поремећене брачно-породичне односе, у 23 (20%) случајева једно или више деце су физички нападали очеве, најчешће испровоцирани очевим физичким нападима на мајку. Деца су у скоро 30% случајева грубо вређала своје очеве употребљавајући сличне изразе које су очеви њима упућивали.²⁰

Деца из алкохоличарских породица због недостатка позитивног узора у каснијем узрасту идентификују се са родитељем алкохоличарем. Запажено је да у породицама у којима постоји алкохолизам родитеља деца више него двоструко постају алкохоличари него што се то може забележити у осталој популацији. Неуспех у школи, бежање од куће и из школе, енуреза, страхови, поремећај понашања, имају узроке у породичним сукобима због алкохолизма родитеља и материјалне оскудице настале као последица алкохолизма. Из алкохоличарских породица потиче знатан број физички и психички недовољно развијене деце, као и деце са неуротичним и психонеуротичним поремећајима.

Према резултатима нашег истраживања у Узорку I, постојао је низ социјално-патолошких појава код родитеља и других чланова породице малолетнице. Постоје подаци да је због извршених кривичних дела било осуђивано укупно 22 родитеља и 19 осталих чланова породице. У једном случају сви чланови породице - отац, мајка и брат, вршили су кривична дела и били осуђивани (Табела 6).

Криминалитет у породици

Табела 6

Ко је вршио крив.дела	Узорак I		Узорак II		Узорак III		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Нико у породици	256	44,76	42	75,00	3	27,27	301	47,10
Отац	14	2,45	7	12,50	3	27,27	24	3,76
Мајка	5	0,87	2	3,57	2	18,18	9	1,41
Оба родитеља	3	0,52	2	3,57	0	0,00	5	0,78
Остали Чланови	19	3,32	3	5,36	3	27,27	25	3,91
Без података	275	48,08	0	0,00	0	0,00	275	43,04
Укупно	572		56		11		639	

Знатно више од криминалитета у породицама је заступљен алкохолизам. Највише алкохоличара је међу очевима - 93 или 83,04%, тако да се са сигурношћу може тврдити да је алкохолизам очева у великом броју случајева довео до поремећених породичних односа уопште, а посебно из-

20 КРИВОКАПИЋ, мр Владимир, Криминалитет у породици алкохоличара, Привредно-финансијски водич, Београд, 1977, стр.93-94.

међу малолетница и очева (Табела 7). Очеви су у алкохолисаном стању вербално и физички малтретирали чланове породице, што је на један број малолетница утицало да беже од куће, скитају, налазе друштво асоцијалних особа, заснивају краткотрајне ванбрачне везе или се материјално обезбеђују проституцијом. Иако је знатно мањи број мајки (12 или 10,71%) које су хроничне алкохоличарке него очева, алкохолизам мајке је на малолетнице неповољно деловао, јер је сасвим ослабио емоционалну повезаност и позитиван васпитни утицај.

Социјално-патолошке појаве у породици

Табела 7

Социјалнопат. појаве	Узорак I		Узорак II		Узорак III		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Алкохолизам								
Оба родитеља	3	2,68	3	8,82	0	0,00	6	3,95
Отац	93	83,04	26	76,47	6	100,00	125	82,24
Мајка	12	10,71	4	11,76	0	0,00	16	10,53
Остали чланови	4	3,57	1	2,94	0	0,00	5	3,29
Укупно	112	19,58	34	60,71	6	54,55	152	23,79
Проституција	4	0,70	3	5,36	2	18,18	9	1,41
Остале социјално								
Патолош. појаве	9	1,57	10	17,86	2	18,18	21	3,29
Нема соц.пат. појава	70	12,24	9	16,07	1	9,09	80	12,52
Без података 394	68,88	0	0,00	0	0,00	394	61,66	
Укупно малолетница	572		56		11		639	

Употреба алкохола од стране родитеља запажена је и у преостала два узорка (у Узорку II 60,71%, а у Узорку III 54,54%). У структури алкохоличара знатно више је очева у оба ова узорка (46,43%, односно 54,54%).

Малолетна С.В. је сама и у саизвршилаштву са пунолетним лицем извршила велики број кривичних дела крађе, тешке крађе и ситног дела крађе (откривено је 33 кривична дела, а малолетница је изјавила да је извршила око 5 кривичних дела). Сем вршења кривичних дела малолетница се асоцијално понашала: бежала од куће, скитала, бежала из школе, бавила се проституцијом. Потиче из потпуне породице у којој су односи тешко поремећени због хроничног алкохолизма оца. Због честог физичког кажњавања од стране оца и немогућности полуписмене мајке, примитивних схватања да правилно васпитно делује, малолетница често одлази од куће, заснива површне и краткотрајне везе са старим мушкарцима, дружи се са особама које се асоцијално понашају и врши кривична дела. Према оцу има негативан став због тога што је претерано строг и физички је кажњава, али његов алкохолизам јој служи као узор, па и сама почиње са употребом алкохола.

Од социјално-патолошких појава треба споменути проституцију мајки малолетница. Овај облик социјалне патологије, према расположивим

подацима, није у већем обиму заступљен у истраживаном узорку (4 или 0,70%, али је неморално понашање мајке допринело да се код малолетница врло рано јави појачано интересовање за заснивање честих и краткотрајних веза са мушкарцима, што је често имало за последицу прекид трудноће.

Остале социјално-патолошке појаве постојале су код родитеља и других чланова породице малолетница и у Узорку II и III. Сем већ објашњеног алкохолизма и вршења кривичних дела, у породицама су запажене и неке друге социјално-патолошке појаве: скитња, просјачење, самоубиство, а код мајки малолетница још и проституција и неморално понашање.

Dr Vidoje Miladinović,
Dr Slobodanka Konstantinović - Vilić
Dr Vojislav Đurđić

FAMILY AS A FACTOR OF GIRLS JUVENILE DELINQUENCY

- Summary -

In criminology literature and researches prevails the opinion that significant exogenous factor of juvenile delinquency is a bad family environment. The idea has been confirmed by authors' researches in 639 girls juvenile delinquents who made felonies on the territory of Serbia in the period from 1981 to 1985. Results of the researches have shown that deficiency (mostly because of divorce of parents) resulted in certain changes in character of girls juvenile delinquents and provoked loneliness and feeling of being abandoned, as well as frustrations which led to aggressive and destructive behaviour. In a great number of investigated cases bad family relations between parents in complete and deficient families manifested in constant conflicts, quarrels, humiliations, physical and psychological mistreatings and contributed significantly to put such girls into the other social groups with asocial behaviour, taking their value systems and rules of behaviour. Disturbed relations between parents and girls juvenile which demonstrated in impossibility of having confidence in each other, impossibility of cooperation and loyalty, inconsistency and inequality of upbringing, lack of necessary control and positive identification (specially with mother) - often resulted in flight from home, prostitution and girls juvenile delinquency.

